

Милош Миленковић

milmil@f.bg.ac.rs

О једном неочекиваном извору песимизма у савременој антропологији мултикултурализма: прелиминарни поглед из методологије***Апстракт:**

Савремена антропологија мултикултурализма дубоко је песимистична. Дисциплина која је некада промовисала културне различитости, а чији је основни циљ било научно истраживање других култура и њиме омогућено међукултурно разумевање, данас као да се отворено противи мултикултурним политикама. Антрополошка истраживања широм света, а пре свега у Европи, извештавају нас о контраиндикацијама тих политика, с јаком песимистичном нотом која готово да је у сагласју с отвореним критикама какве им многи политичари широм континента упућују. Резултати тих истраживања указују на репресивне последице примене мултикултурних политика у мањинским и/или имигрантским заједницама, посебно у породичној сфери. Насиље према женама и деци, одустајање од школовања, здравствена затуцаност, религијски фундаментализам, па чак и тероризам, чине се као последице давања аутономије традиционалним, најчешће мањинским и имигрантским културама. У раду се анализирају могући узроци таквог, готово општег сентимента међу антрополозима мултикултурализма и нуди се прелиминарно објашњење овог феномена, алтернативно постојећим. Када га реконтекстуализујемо из политичког у методолошки регистар, као могући до сада неистражени узрок песимизма појављује се – консеквенцијализам, типичан за емпиријска истраживања и (привидно) неизбежни сапутник етнографије тј. теоријско-емпиријског истраживања у антропологији и сродним дисциплинама.

Кључне речи:

антропологија мултикултурализма, мултикултурне политике, посткултурна антропологија, емпиризам, консеквенцијализам, песимизам, антропологија државе, методологија антрополошких истраживања

Културализација појма сопства у политичкој и правној теорији, а на основу резултата антрополошких истраживања током периода ду-

---

* Чланак је резултат рада на пројекту „Идентитетске политике Европске Уније: прилагођавање и примена у Републици Србији“ (177017) који на Филозофском факултету Универзитета у Београду финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Саопштен је на конференцији Етнолошко-антрополошког друштва Србије „Етнологија и антропологија у Србији данас“, одржаној у Етнографском музеју у Београду 29-30.11.2012. године.

жег од века, глобално посматрано, један је од највећих реално препознатљивих доприноса наше дисциплине. Ипак, током последње три деценије, са ширењем мултикултурних политика¹ у које би такво поимање требало да буде уграђено, расте и незадовољство антрополога начином на који су култура и идентитет употребљени у том процесу. Другим речима, начином на који је културна детерминација мишљења, веровања и понашања петрификована, уграђивањем исувише крутог појма културе у политички и правни систем.² Превасходно истражују емперијске а не пројектоване последице различитих типова политика – које су имале за циљ да препознају и признају социокултурно различите, мањине или имигранте – антрополошка истраживања данас указују на то да су ствари широм Западне цивилизације одавно кренуле наопако.³

У том смислу, као посебан проблем истакнуто је *смањење уместо повећања индивидуалних слобода*. Чини се да је давање права колективима ограничило права појединаца, и то посебно оних који нису носиоци моћи у традиционалним заједницама, попут деце, жена, ЛГБТ особа, секуларних грађана, или само особа које су одлучиле да се ин-

---

¹ Мултикултурне политике у основи се деле на: а) оне које штите културну специфичност мањинских заједница, „затечених“ у националним/постколонијалним државама; б) оне које штите културну специфичност имигрантских заједница; в) позитивну дискриминацију мањинских група које не морају нужно бити дефинисане етнички или конфесионално (нпр. ЛГБТ популације), али се њихова различитост препознаје као „културна“. О значају мултикултурних политика за мултидисциплинарно истраживање информисано политичком филозофијом в. Kymlicka, Will. 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 327–376. О мултикултурним политикама у Србији в. Pavićević, Đorđe i Nikola Beljinac. 2011. *Multikulturene politike u Srbiji*. U: Podunavac, Milan (ur.) *Javne politike Srbije: zbornik radova*. Beograd: Fondacija Heinrich Böll, Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu, 135–149.

² О томе више у: Scott, David. 2003. *Culture in political theory*. *Political Theory*, 31(1): 92–115; Brković, Čarna. 2008. *Upravljanje osećanjima pripadanja. Antropološka analiza „kulture“ i „identiteta“ u Ustavu Republike Srbije. Etnoantropološki problemi* 3(2): 59–76.

³ Ово теоријско истраживање не претендује да буде нормативно становиште. У анализи, колико ми знање и стрпљење дозвољавају, програмски настојим да не фаворизујем неко од становишта грубо осликаних дистинкцијама индивидуално/колективно, атомизам/холизам, левица/десница, либерално/конзервативно и др. Лично сам најближи холизму, индивидуализму, јавном благостању и песимистичном погледу на људску природу. Дакле, имам додирних тачака и с либералима и с конзервативцима. Можда би се моје становиште могло описати као „либертаријанизам благостања“. Ово истраживање, ипак, претендоваће на симетричност.

тегришу у доминантну културу датог друштва.⁴ Другим речима, масовно давање права колективима да испољавају своје културне специфичности као да је озваничило немогућност индивидуалних припадника поменутих заједница да сами бирају, конструишу и мењају сопствени идентитет.⁵ Таква петрификација идентитета и традиционално затечених односа у заједницама којима је дата културна аутономија, или чија су колективна права заштићена мултикултурним правно-политичким оквиром, била би само још један теоријски проблем у интердисциплинарним односима антропологије и социјалне и правне теорије, да нису у питању милиони регистрованих и нерегистрованих свакодневних догађаја у друштвенј стварности – случајеви насиља над женама и децом, ЛГБТ особама или грађанима који одбијају да „следе традицију“, да игноришу или напусте школовање, (п)остану здравствено затуцани, (п)остану религијски фундаменталисти, па чак и терористи – све у „име културе“. Кључни циљ овог прелиминарног разматрања јесте да предложи методолошке, уместо политичких узрока овог, привидног антрополошког, придруживања повицима да се укину мултикултурне политике не би ли се очувало право дисциплине да критикује есенцијализацију појма културе путем његове онтологизације у политичком и правном дискурсу, без бојазни од оптужби за расизам и дискриминацију. Наиме, да одбрани антиесенцијалистичко становиште нормалне науке у антропологији која критикује употребу „културе“ као хомогене целине правила, уверења и поступака „њених“ „припадника/ца“ – не насупрот, већ зарад признавања права на културну различитост.⁶

---

⁴Под доминантном културом једног друштва или „социјеталном културом“ (што је појам који је Кимлики послужио да покуша да идентитетски-неутрално дефинише културу коју *деле* особе које живе у једном друштву и које говоре доминантним језиком тог друштва) подразумева се: „она култура која својим припадницима нуди смислене начине живота на широком спектру људских активности, укључујући друштвени, образовни, религијски, рекреативни и економски живот, и која обухвата и приватну и јавну сферу“ (Kymlicka 1995, 76).

⁵Као да су „екстерне повластице“ искоришћене да замаскирају ригидно очување „интерних рестрикција“, да искористим Кимликину терминологију, а да је инструментализација колективних права зарад унутаркултурне репресије узела маха, не пред носом правосуђа, већ уз законски благослов.

⁶Овај чланак представља уводну аргументацију истраживања под радним насловом „Антропологија мултикултурализма: после консеквенцијалистичког песимизма“, које би требало да резултује књигом или серијом чланака у оквиру ширег пројекта преиспитивања идентитетских политика ЕУ и њиховог социокултурног прилагођавања српском друштву, насупрот уобичајеној пукој правној трансплантацији.

***

Сада већ три деценије, позиција антропологије мултикултурализма доминантно је „посткултурна“, иако појам није заживео у широј употреби.⁷ Од некадашње идентификације, тезаурирања, интерпретације и баштињења културне разноврсности човечанства, што и даље представља мејнстрим (а ужива и интернационалну подршку), посткултурна позиција одвојила се доследном, чак и радикалном критиком појма културе, а посебно критиком његове употребе у политичким и правним дискурсима. Осим бројних типова објашњења у теоријској сфери, у чијој се основи обично налази антифундационалистичка, антиесенцијалистичка и антитрадиционалистичка аргументација, савремена антрополошка истраживања мултикултурализма усредсређена су и на емпијске илустрације контраиндикација мултикултурних политика. Антропологија мултикултурализма, у својој посткултурној варијанти, отворено се противи мирењу с основним парадоксом мултикултурализма – толерисањем нетолерантних. Антрополошка истраживања мултикултурализма суочавају се с контраиндикацијама глобалне ретрадиционализације. У том смислу, антропологија мултикултурализма углавном показује да су мултикултурне политике контраиндиковане – да производе последице које су у супротности са званичним, саопштеним намерама и циљевима оних који их креирају и спроводе, као и политике које не успевају да предупреду или искорене непожељне културне праксе.⁸

---

⁷ Имајући у виду интензитет отпора правној и политичкој петрификацији појма културе у овој традицији, која својим интердисциплинарним и друштвеним ангажманом настоји да превазиђе оквире антрополошке теорије, посткултурна антропологија може се посматрати и као посебан „правац“ или „приступ“ у историји дисциплине. Реконструкцију овог теоријско-методолошког приступа започео сам у: Миленковић, Милош. 2005. Посткултурна антропологија и мултикултурне политике. У: Ковач, Сенка (ур.) Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије. Београд: Филозофски факултет, 61–74; исти. 2007. Paradoks postkulturene antropologije: Postmoderna teorija etnografije kao teorija kulture. *Antropologija* 3: 121–143, i isti. 2008. Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma – pogled iz antropologije. Deo prvi: o „očuvanju“ identiteta. *Etnoantropološki problemi* 3(2): 45–57.

⁸ Finlay, Andrew. 2008. The Persistence of the „Old“ Idea of Culture and the Peace Process in Ireland. *Critique of Anthropology* 28(3): 279–296; Habtu, Alem. 2004. Ethnic pluralism as an organizing principle of the Ethiopian Federation. *Dialectical Anthropology* 28(2): 91–123; Hervik, Peter. 2004. Anthropological perspectives on the new racism in Europe. *Ethnos* 69(2): 149–155; Mackey, Eva. 1998. Becoming indigenous: land, belonging, and the appropriation of aboriginality in Canadian nationalist narratives. *Social Analysis* 42(2): 150–178; Serra i Salamé, Carles. 2004. Rhetoric of exclusion and racist violence in a Catalan second-

Овим прелиминарним аргументом скрећем пажњу управо на етнографски аспект савремене антропологије мултикултурализма – емпијско истраживање мултикултурализма показало је не само сву хеуристичку плодност и теоријску софистицираност антрополошке критике есенцијализације културе путем мултикултурних политика, већ је генерисало и озбиљну количину незанемариве евиденције која *делује као недвосмислено анти-мултикултурна*. Уопштен закључак који следи из тих истраживања могао би да гласи: мултикултурне политике, онако како су описане у антрополошким истраживањима њихових последица, несумњиво су контраиндиковане – уместо да повећају опсег људских права оне га смањују служећи као инструменти легитимације социјалне сегрегације и унутаркултурне репресије у заједницама у којима свакодневицу контролишу традиционални ауторитети. У том смислу, антрополошка критика мултикултурализма као да је у савласју с отвореним позивима на „крај мултикултурализма“, које на рачун учинака мултикултурних политика упућују многи лидери највећих европских економија.⁹

Многи савремени водећи политичари отворено критикују мултикултурализам, што се сада већ може сматрати његовом демонизацијом. Преваходно се усредсређујући на мултикултурализам као на идеолошку инфраструктуру етнички/религијски мотивисаног насиља, али и на појаву религијског фундаментализма, насиље над женама, децом и мушкарцима без моћи у традиционалним заједницама, на нормализацију расизма и све веће игнорисање државног школског система (као основног преносиоца социјеталне културе и њених вредности), делује као да су водећи политичари данашњице пронашли узрок већини актуелних проблема – од тероризма до економске кризе. Интересантно је да критичари мултикултурализма – уместо да промовишу заједништво и етничку и религијску толеранцију у сложеним друштвима у временима опште нестабилности и изгледно неизвесне будућности – отворено криве мултикултурализам као синоним културне разноврсности. Окомивши се на правни и политички оквир који омо-

---

dary school. *Anthropology & Education quarterly* 35(4): 433–450; Vasta, Ellie. 2007. From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies* 30(5):713–740.

⁹ Од фундаменталног је значаја напоменути да критика мултикултурних политика брка злоупотребе идентитетске специфичности са чињеницом идентитетске разноврсности (инструментализацију мултикултурализма с мултикултуралношћу). Од сазнања да се мултикултурне политике злоупотребавају за репродукцију насиља, родне неправедности и затуцаности у традиционалним заједницама, олако се прешло на критику културне разноврсности и на заговарање асимилационизма. V. BBC Europe, 2010; BBC Europe, 2011. Traynor, 2008; Ramdani, 2010; Gilbert, 2011.

гућава припадницима различитих култура да своје животе воде независно једни од других – готово инсуларно у раздвојеним културним универзумима који им омогућавају да се никада не интегришу у целину друштва – критичари мултикултурализма из редова политичара позивају на промену законског оквира и јавних политика, ка инклузивнијим интеркултурним решењима или с циљем да се обнови либерална идеја културно-неутралног грађанства. Све би деловало као још само једна епизода у јавном животу „културе“ какву смо имали прилике да истражимо и у претходним деценијама,¹⁰ да евиденција о опасностима мултикултурализма није производ управо – антрополошких истраживања.

Не треба детаљно познавати историју дисциплине да би се уочио дубоки несклад између ова два привидно слична дискурса. Зар је могуће да су антрополози, професионалци којима је „у опису радног места“ да очувају културну разноврсност човечанства, данас на становишту да регулативу намењену очувању култура мањинских и/или имигрантских заједница треба повући из оптицаја? Да ли неко стварно мисли да сви антрополози мултикултурализма деле конзервативну и/или асимилиционистичку идеологију и интеграционистичку политику, па још у толикој мери да, позиви да се прекине примена мултикултурних политика и пређе се на интеграционистичке или асимилиционистичке моделе, звуче као да су преписани из антрополошких анализа?

Основна питања око којих је организовано ово истраживање јесу: који су узроци стања које, иако интелектуално узбудљиво (будући контраинтуитивно), делује као политички непромишљено, па и опасно супротстављање дисциплине сопственим циљевима и идеалима? Шта је довело до тога да резултати савремених антрополошких истраживања воде закључку да дисциплина предњачи у критици мултикултурализма, тако популарној међу политичарима ненаклоњеним имигрантима, националним и верским мањинама, широм Европе? Да ли антрополошка критика учинака мултикултурних политика само коинцидира с поменутиим политичким критикама у актуелној политичкој констелацији или оне можда имају заједничке узроке? Мало је вероватно да антрополози, када критикују мултикултурализам, иступају „против имиграната“ или „против мањина“. Ипак, делује да би јавна рецепција нашег инсистирања на инструментализацији културе, ин-

---

¹⁰ Stolcke, Verena. 1995. Talking culture: new boundaries, new rhetorics of exclusion in Europe. *Current Anthropology* 36(1): 1–24; Hannerz, Ulf. 1999. Reflections on varieties of culturespeak. *European Journal of Cultural Studies* 2(3): 393–407; Kuper, Adam. 1999. *Culture: The Anthropologists' Account*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

венцији традиције и конструкцији социјалне реалности могла да пође у том смеру.

Уколико желимо да пронађемо вероватан одговор на ово питање, предлагем да за њим не трагамо на уобичајеним местима – у политичкој сфери или преиспитујући идеологију антропологије или идеологије антрополога. Уместо тога, предлагем да своју *нажњу усмеримо на скривена, фундаментална методолошка својства нашег проучавања* мултикултурализма, и да, приликом анализе и критике мултикултурализма, интересовање с политичке и социјалне теорије проширимо на историју идеја и филозофију друштвених наука. Ако то учинимо, моћи ћемо јасније да сагледамо порекло наше критике мултикултурализма, а посебно нашег песимистичног односа према мултикултурним политикама, у великој антрополошкој дебати о култури која нас непрекидно враћа у свет емпиријског истраживања.

Припремни корак који предлагем да учинимо јесте да реконструишемо традицију писања „против“ културе, или „посткултурну“ антропологију, укључујући и оне радикалне позиве на одбацивање самог концепта и тврдње да култура заправо „не постоји“ а да, онда када постоји, представља тамницу појединца и окове његовој или њеној слободи, пре него *поље укупних могућности изражавања индивидуе дефинисано културним ограничењима*. Разумевање трајекторија којима је текло одбацивање некада носећег појма дисциплине, посебно повратак теоријском наслеђу кроз које се у дидактичке сврхе прелеће у историји дисциплине, омогућиће нам да сагледамо то да савремено посткултурно одбацивање појма у политичкој и правној пракси *нема* узрок у глобалној економској кризи и политичким превирањима која су јој следила. Проблеми савремених западних демократија, посебно социјални проблеми који су културализовани (етнификовани, расијализовани и сл.),¹¹ само *коинцидирају* вишедеценијском антрополошком писању против културе. Сада већ вишедеценијска дебата о томе како петрификација културе води мултикултурализам у потпуно погрешном правцу, опремила нас је великим бројем примера *контраиндикованости* мултикултурних политика. Из њих сазнајемо о репресивним консеквенцама примене мултикултурних политика, посебно *унутар* култура схваћених инсуларно, па посткултурна антропологија, у својим критичнијим варијантама, иде толико далеко да мултикултурализам посматра као збир политика које *угрожавају људска права појединца у корист колектива*.¹²

¹¹Културализација политичких проблема врши се управо – политизацијом културе, в. Wright, Susan. 1998. The Politicization of 'Culture'. *Anthropology Today* 14(1): 7–15.

¹² Да ли колективна културна права омогућавају слободно испољавање индивидуа или их у томе спутавају, тема је плодотворне дебате коју антропо-

***

Некада друштвено ангажована дисциплина, која је храбро умела да раздвоји интересни активизам од научно информисане друштвене критике и смело се упусти у културну критику путем широких компаративних увида у друге културе а зарад предочавања проблема у сопственој, антропологија је кроз истраживање мултикултурализма постала разочарана, готово *критизерска наука*. Она је данас поглавито социјалнопесимистичан наратив. Како је могуће да је наука о другом и другачијем, компаративна дисциплина која је некада говорила о алтернативама и могућностима, постала толико песимистична? Где потражити одговоре и узроке – у биографијама стотина активних антрополога који предају и истражују о темама повезаним с политиком, правом и државом; или у специфичним друштвеним контекстима у којима истражују? Верујем да то није прави пут...

Први пут у њеној историји, налази антрополошких истраживања експлицитно опонирају њеним циљевима, и (вероватно неинтенционално) служе као потпора позивима на „крај мултикултурализма“. Последњих година смо сведоци текуће политичке промене широких размера у политичкој јавности водећих економија северноатлантске цивилизације, у којима се „мултикултурализам“ све отвореније окривљује за крах државе благостања. Аргументација варира, али се у њој препознаје кључна заједничка нит: мултикултурализам је легитимисао одбијање мањина и имиграната да се интегришу, петрификујући нецивилизоване културне праксе, представљајући инфраструктуру образовне и здравствене затуцаности као узрочника економског застојања.¹³ Политичка критика унутаркултурне затуцаности, као узроч-

---

логија мултикултурализма води с политичком и правном теоријом. С антрополошке стране медаље, критика мултикултурализма усмерена је превасходно на то како су мултикултурне политике – некада инструменти успостављања права за мањинске и имигрантске заједнице – данас инструменти унутаркултурног глачења в. Zechenter, Elizabeth. 1997. In the Name of Culture: Cultural Relativism and the Abuse of the Individual. *Journal of Anthropological Research* 53(3): 319-347; Kern, Paul B. 2003. Culture and the individual in multicultural societies. *Reviews in Anthropology* 32(3): 207-222. За супротно гледиште, правнотеоријска одбрана колективних права артикулисана је у Jovanović, Miodrag A. 2012. *Collective Rights: A Legal Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹³ Аргумент заправо представља негативну трансформацију наратива о образовању као мотору економског напретка, уграђеног у метанаратив „друштва знања“. Огољено, он би могао да гласи: „мултикултурализам превенира економски развој тиме што спречава асимилацију значајног дела популације у образовни систем доминантне културе, који се сматра мотором развоја у

ника краха државе благостања, корелира, и у извесној мери се преклапа, с критикама које антрополози мултикултурализма упућују презервацији унутаркултурних неједнакости путем оснаживања традиционалних „културних“ извора ауторитета самим мултикултурним политикама. Али како је могуће да дисциплина, чији је основни друштвени циљ била промоција културне разноврсности човечанства и мултикултуралности сложених друштава, сада представља основ аргументације асимилационистичких и интеграционистичких политичких опција? Зар је могуће да се антрополози (мултикултурализма) отвореноprotиве културним правима чланова мањинских група широм северне хемисфере? Шта је кренуло наопако у историји антрополошке теорије/метода и политици дисциплине да је дошло до тако дубоке трансформације?

***

Уместо да одговор тражимо у уобичајеном регистру као када је у питању привидно искључиво тема за политичку антропологију, промислио сам могућност да га потражимо у – методолошком! Настављајући с примерима реинтерпретације политичких проблема из историје дисциплине као методолошких, и обрнуто,¹⁴ промислио сам могућност да је овде описана узрочно-последина веза, и сагласје антрополошких критичара мултикултурализма и интеграционистички или асимилационистички оријентисаних политичара, можда привид настао као последица примене етнографског метода. Промена перспективе водила је ка прелиминарним закључцима који делују као да потврђују тезу да се, иза поменутог привида, крије бркање последица примене емпиријског истраживања идеологије, које је нужно консеквенцијали-

---

друштву знања. На тај начин, некооперативне мањинске популације посредно подривају опште добро“. Аргументи овог типа посебно су сукобљени на бојном пољу „европског идентитета“ v. Gačanović, Ivana. 2009. Kako izmisliti Evropljanina? Antropološka analiza. *Antropologija* 7: 87–104; Krstić, Marija. 2011. Socio-kulturni i istorijsko-politički činioci nastanka ujedinjene Evrope posle II svetskog rata - ka antropološkoj analizi. *Antropologija* 11(3): 51–73; Kraus, Peter A. 2012. The politics of complex diversity: A European perspective. *Ethnicities* 12(1):3–25. Kundnani, Arun. 2012. Multiculturalism and its discontents: Left, Right and Liberal. *European Journal of Cultural Studies* 15(2): 155–166; Lentin, Alana, and Galvan Titley. 2012. The crisis of ‘multiculturalism’ in Europe: Mediated minarets, intolerable subjects. *European Journal of Cultural Studies* 15(2): 123–138; Montero, Carlos Closa. 2001. Between EU Constitution and Individuals' Self: European Citizenship. *Law and Philosophy* 20(3): 345–371.

¹⁴Milenković, Miloš. 2010. Istorija postmoderne antropologije: Posle postmodernizma. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju.

стичко, с последицама примене мултикултурних политика (као једне могуће идеологије). Конкретно, када као извор песимизма престанемо да посматрамо некакав конзервативни заокрет у заједници антрополога који истражују мултикултурне теме, и када елиминишемо и друге вероватније одговоре који нам стоје на располагању у политичком регистру – (песимизам као последица разочараности у могућност реформи, општег сентимента који је завладао дисциплином након што се испоставило да расна, етничка и конфесионална *ограничења често представљају и укупне могућности* у сложеним друштвима), као и када одбацимо емпиријски лако обориву хипотезу о институционалним, политичким и економским подстицајима финансијера који би фаворизовали, према мултикултурализму, критично настројена антрополошка истраживања – појављује се методолошки, уместо политичког узрока: консеквенцијалистички карактер етнографије.¹⁵

Методолошке навике нису често разматране као извор (привидних, ненамераваних, неосвешћених) политичких избора; напротив, по правилу је обрнуто. Али ако се отворимо према могућности да етичке и методолошке пропозиције савремених антрополошких истраживања у евроатлантској цивилизацији могу да произведу (ненамераване) политичке последице, појављују се занимљиве, раније непредвиђене последице – од којих је закључивање од последица ка циљевима, намерама и вредностима, у овом контексту најзанимљивија. Ако је тако, онда је наша методологија (која инкорпорира етику и политику истраживања у традицијама из којих долази већина антимултикултуралне етнографске евиденције) та која нас усмерава да песимистично анализирамо мултикултурне политике и у домаћем контексту, а не нужно наша склоност да се сагласимо с критикама и позивима политичара који мултикултурализам последњих година криве за крах последњих остатака модела државе благостања. Тиме, наше доследне критике есенцијализације културе и идентитета у (мултикултурним) јавним и практичним политикама, или у сржи законодавства (укључујући Устав), могу да буду одбрањене као професионалне, стручне и научне, легитимне анализе правног и политичког живота – кључних антропологији интересантних појмова, и то без страха да ћемо бити протумачени да својим истраживањима подржавамо политичку аргумен-

---

¹⁵ Свесно не користим појам утилитаризма (за који је консеквенцијализам најчешће синоним) зато што избегавам било какву примисао о намерама – било проучаваних било антрополога – у овим стварима. У анализи свесно елиминишем индивидуалне и колективне намере, стремљења, пројекте итд. и анализирам песимизам као последицу – (методолошки принудног) усредсређивања на последице. Овде предлажем да антропологију мултикултурализма посматрамо као (принудно) консеквенцијалистичку, иако се мултикултурализам најчешће посматра као деонтолошка теорија.

тацију која за циљ има да делегитимише, па и денунцира, непожељне, неморалне или и незаконите културне праксе као узроке, а не као последице.

На овај начин, делује да је могуће објаснити широј антрополошкој заједници, и још широј интердисциплинарној заједници друштвено-хуманистичких научника, да антрополози који проучавају мултикултурне теме нису пренагласили општу антрополошку критику појма културе као епистемолошки наивног фолклорног, уметничког, научног, политичког и покултурног конструкта, већ да противљење мултикултурним политикама управо представља доследно противљење – њиховој злоупотреби. У том смислу, дуготрајно антрополошко противљење друштвеној неправди, легитимисаној позивањем на „културне“ (етничке, расне, конфесионалне и сл.) „карактеристике“, као и доследна културализација појма особе у политичкој и правној теорији, неће деловати нужно као „либерални“ оптимизам (у антикомунитаристичком смислу) нити као „конзервативни“ песимизам (у смислу противљења антрополошком оптимизму), већ као пука последица једне методолошке навике (развијене, што под емпиристичком принудом етичких прописа за истраживање о, са, и на људима, што у потрази за дистинктивном специфичношћу дисциплине погрешно пронађеном, и затим перпетуираном на „терену“).

У овом случају, у којем смо елиминисали политичка објашњења политичког феномена (привидног сагласја антрополошке и асимилационистичко-интегративистичке критике мултикултурних политика), и одлучили се за покушај његовог методолошког решавања, а након што смо освестили методолошки политичко-етички притисак да етнографски истражујемо последице примене мултикултурних прописа, или да их теоријски дедукујемо анализирајући појмове инкорпорираних још при њиховом конструисању, можемо да наставимо с аргументом. У наредном кораку, можемо да се отворимо за могућност да проблем није у мултикултурализму већ у нама – да постоји нешто погрешно у начину на који проучавамо. И да бисмо, једном када променимо начин на који га интерпретирамо, могли можда чак и да теоријски очувамо социокултурну генезу сопства и да наставимо да је заступамо у политичкој и правној сфери. У том случају, до решења се долази бриколирањем онога што о емпиријском истраживању идеологије знамо из моралне или политичке (или социјалне) филозофије, историје идеја и опште методологије (или филозофије науке). Дакле, једном када прихватимо могућност да нема ничег интринсично негативног у мултикултурализму и да је начин на који га видимо у истој мери културно конструисан и перпетуира се, у мери у којој се то дешава и с истим оним мултикултурним политикама које отворено критички анализирамо, моћи ћемо да разумемо привидни парадокс или коинциденцију песимизма као парадокс наше академске и шире истраживач-

ке дисциплинарне културе, а посебно емпиристички карактер етнографије.

Као основни узрок песимизма, дакле, предлажем дискрепанцију (погрешно протумачену као узрочно-последичну везу) између деонтолошке природе идеала, намера и циљева компаративне антропологије с једне, и консеквенцијалистичке природе етнографског истраживања политичких питања, с друге. Није ми познат пример из историје антропологије да је било могуће одговорити на деонтолошке циљеве консеквенцијалном анализом, и управо ту дискрепанцију видим као главни извор истраживачког незадовољства неуспехом који је водио у песимизам. Јер, програмска, циљана епистемолошка наивност антрополошког истраживања, отвореног за бесконачне импликације (било да је реч о интерпретативној отворености за разлике у тумачењима која се логички могу извести све до индивидуалних интерпретација културе у смислу да „свака особа живи различиту културу“, било да је реч о структуралним и сродним реалистичким позицијама које су отворене за бесконачну могућност арбитрарних структуралних трансформација при повезивању елемената културних феномена с оне стране перципиране реалности), води нас да погрешно третирамо непожељне, неморалне или незаконите културне праксе као последице мултикултурних политика. Поједностављено формулисано – као када политичка филозофија открива да политички и правни дискурс критике мултикултурализма погрешно тумачи давање екстерних повластица мањинским или имигрантским заједницама као нужан узрок интерних рестрикција према појединцима „у“ њима, и методолошка анализа открива да се у језгру антропологије мултикултурализма поткрала емпиристичко-консеквенционалистичка грешка. Али нормативни карактер консеквенцијализма у директној је колизији с тежњом етнографа контекстуалној интерпретацији, епистемолошкој наивности и отворености за арбитрарне бесконачне трансформације при конструкцији индивидуалног идентитета, којих у правно-политичком баратању људским стварима ни не може бити, будући да су програмски искључене из традиционалног погледа на науку, право и политику.

Литература:

- Brković, Čarna. 2008. Upravljanje osećanjima pripadanja. Antropološka analiza „kulture“ i „identiteta“ u Ustavu Republike Srbije. *Etnoantropološki problemi* 3(2): 59–76.
- Finlay, Andrew. 2008. The Persistence of the 'Old' Idea of Culture and the Peace Process in Ireland. *Critique of Anthropology* 28(3): 279–296.

- Gaćanović, Ivana. 2009. Kako izmisliti Evropljanina? Antropološka analiza. *Antropologija* 7: 87–104.
- Habtu, Alem. 2004. Ethnic pluralism as an organizing principle of the Ethiopian Federation. *Dialectical Anthropology* 28(2): 91–123.
- Hannerz, Ulf. 1999. Reflections on varieties of culturespeak. *European Journal of Cultural Studies* 2(3): 393–407.
- Hervik, Peter. 2004. Anthropological perspectives on the new racism in Europe. *Ethnos* 69(2): 149–155.
- Hobart, Mark. 2000. After culture. Anthropology as radical metaphysical critique. Yogyakarta: Duta Wacana Press.
- Jovanović, Miodrag A. 2012. *Collective Rights: A Legal Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kern, Paul B. 2003. Culture and the individual in multicultural societies. *Reviews in Anthropology* 32(3): 207–222.
- Kraus, Peter A. 2012. The politics of complex diversity: A European perspective. *Ethnicities* 12(1): 3–25.
- Krstić, Marija. 2011. Socio-kulturni i istorijsko-politički činioci nastanka ujedinjene Evrope posle II svetskog rata – ka antropološkoj analizi. *Antropologija* 11(3): 51–73.
- Kuper, Adam. 1999. *Culture: The Anthropologists' Account*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will. 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lentin, Alana, and Galvan Titley. 2012. The crisis of 'multiculturalism' in Europe: Mediated minarets, intolerable subjects. *European Journal of Cultural Studies* 15(2): 123–138.
- Mackey, Eva. 1998. Becoming indigenous: land, belonging, and the appropriation of aboriginality in Canadian nationalist narratives. *Social Analysis* 42(2): 150–178.
- Milenković, Miloš. 2007. Paradoks postkulturene antropologije: Postmoderna teorija etnografije kao teorija kulture. *Antropologija* 3: 121–143.
- Milenković, Miloš. 2008. Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma – pogled iz antropologije. Deo prvi: o „očuvanju“ identiteta. *Etnoantropološki problemi* 3(2): 45–57.
- Milenković, Miloš. 2010. Istorija postmoderne antropologije: Posle postmodernizma. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju.
- Montero, Carlos Closa. 2001. Between EU Constitution and Individuals' Self: European Citizenship. *Law and Philosophy* 20(3): 345–371.
- Pavićević, Đorđe i Nikola Beljinac. 2011. *Multikulturene politike u Srbiji*. U: Podunavac, Milan (ur.) *Javne politike Srbije: zbornik radova*. Beo-

grad : Fondacija Heinrich Böll, Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu, 135–149.

Scott, David. 2003. Culture in political theory. *Political Theory* 31(1): 92–115.

Serra i Salamé, Carles. 2004. Rhetoric of exclusion and racist violence in a Catalan secondary school. *Anthropology & Education quarterly* 35(4): 433–450.

Stolcke, Verena. 1995. Talking culture: new boundaries, new rhetorics of exclusion in Europe. *Current Anthropology* 36(1): 1–24.

Vasta, Ellie. 2007. From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies* 30(5): 713–740.

Wright, Susan. 1998. The Politicization of 'Culture'. *Anthropology Today* 14(1): 7–15.

Zechenter, Elizabeth. 1997. In the Name of Culture: Cultural Relativism and the Abuse of the Individual. *Journal of Anthropological Research* 53(3): 319–347.

Миленковић, Милош. 2005. Посткултурна антропологија и мултикултурне политике, у: Ковач, Сенка (ур.) Проблемикултурног идентитета становништва савремене Србије. Београд: Филозофски факултет, 61–74.

Извори:

BBC Europe. 2010. Merkel Says German Multicultural Society has failed. *BBC*. October 2010, news sec. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11559451>

BBC Europe. 2011. State Multiculturalism Has Failed, Says David Cameron. *BBC*. February 2011, news sec. <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12371994>

Gilbert, Marie. 2011. France's 'Battle of the Veil.' <http://www.geopoliticalmonitor.com/frances-battle-of-the-veil-4348/>

Ramdani, Nabila. 2010. Laïcité and the French veil debate. *The Guardian*. May 23, world sec. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/belief/2010/may/23/france-veil-ban-burqa>

Traynor, Ian. 2008. 'I Don't Hate Muslims. I Hate Islam', Says Holland's Rising Political Star. *The Observer*. February 17, world sec. <http://www.guardian.co.uk/world/2008/feb/17/netherlands.islam>

Miloš Milenković

On an unanticipated source of pessimism in anthropology of multiculturalism: a preliminary methodological account

The main legacy of twentieth century anthropology was the recontextualization of political and legal notion of the self in socio-cultural terms, yet ethnographic research on consequences of multiculturalism over the last three decades strongly suggests that multicultural policies are widely instrumentalized for the preservation of intracultural oppression disguised in collective rights discourse. As anthropology of multiculturalism started to shift its main research goal from documentation and preservation of cultural variety in humankind to a “postcultural” position, it empirically identified various types of unintended consequences of multicultural policies. Not only did such a change turn out to be heuristically fruitful and theoretically intriguing, since it triggered another episode of the great debate on culture in anthropology, but it also proved to be deeply pessimistic. Multicultural policies now seem to serve as instruments for legitimization of social segregation while anthropological and allied ethnographic research seem to support calls to “end multiculturalism”. The main focus of the project is to develop argumentation that supports the claim that, instead in the political sphere, the cause of current predicament should be looked for in methodological habit of consequentialist pessimism. It is our ethics and our methodology that have mislead us to allegedly support recent uninformed criticism of many of the leading European and American politicians for whom multiculturalism has become the main cause of social instability, openly blamed for ongoing devastation of the welfare state, with derogative consequences for individualistic political discourse and citizen-oriented public policies.

Key words: anthropology of multiculturalism, multicultural policies, postcultural anthropology, consequentialism, pessimism, anthropology of state, methodology of anthropological research